

Europeanen en hun migratie-intenties

Een vergelijking tussen Oude en Nieuwe Lidstaten

Peter Ester en Didier Fouarge

1. Inleiding¹

De Europese commissie zet volop in op het letterlijk in beweging brengen van de Europese werknemer. De beleidsredenering daarbij is dat de Lissabon-doelstelling om Europa de meeste competitieve en dynamische economie ter wereld te maken alleen gerealiseerd zal worden met een beroepsbevolking die mobiel, competent en 'employable' is, op een Europese arbeidsmarkt die meer open en toegankelijk is. Een beroepsbevolking die bereid is om ook werkzaam te zijn in een ander Europees land dan het eigen land van herkomst. Deze ambitieuze EU-doelstelling ligt ook ten grondslag aan de keuze van het jaar 2006 als het 'Europees jaar van de mobiliteit van werknemers'. Achtergrond van deze keuze is het informeren van de Europese werknemer over de voordelen en kosten van intra-Europese geografische en baanmobiliteit, de realiteit van het leven en werken in een ander land en de rechten van migranten.

De doelstelling om de mobiliteit van de Europese beroepsbevolking te verhogen wordt mede ingegeven door de constatering dat het huidige mobiliteitsniveau achterblijft bij dat van de Amerikaanse beroepsbevolking. Ofwel: de Amerikaanse werknemer is veel meer migratiebereid dan de Europese werknemer. Hoewel deze vergelijking op onderdelen mank gaat (de Verenigde Staten kent anders dan de 25 landen die tezamen Europa vormen geen interne grenzen en geen taalverschillen) overheerst de idee dat Europa minder mobiel is dan Amerika. De Europese werknemer, kortom, moet mobieler worden, niet alleen in eigen land maar ook over de landsgrenzen heen. In de woorden van Vladimir Špidla, EU Commissaris voor Werkgelegenheid, Sociale Zaken en Gelijke Kansen: "Europe is facing a combination of skills shortages, bottlenecks and unemployment. "Mobile" workers – people with experience of working in different countries or changing jobs – tend to be better at learning new skills and adapting to different working environments. If we want to see the number of workers in the right jobs envisaged by the EU growth and jobs strategy, we really need a more mobile workforce".² De idee daarbij is dat er belangrijke winst te behalen is met een hogere mobiliteit in Europa: de reallocatie van arbeid van

regio's met een surplus aan werknemers naar regio's met arbeidstekorten, alsmede door een meer efficiënte allocatie van arbeid naar regio's waar deze waarschijnlijk meer productief zullen zijn.

Een blik op de cijfers leert dat op dit moment de mobiliteit in Europa een nog tamelijk beperkt fenomeen is. Zo is 7,8% van de beroepsbevolking in the EU-15 landen afkomstig uit een ander land, waarvan de meerderheid van buiten de EU is (5,1%), gevolgd door ingezetenen van andere EU-15 landen (2,1%). Daarbij is het aandeel van werknemers uit de Nieuwe Lidstaten een nu nog zeer sporadisch verschijnsel: slechts 0,4% is uit deze landen afkomstig.³ Tegelijkertijd laat een recente studie zien dat emigratie van autochtonen uit Europese landen hoger uitvalt dan de terugkeermigratie (van Dalen & Henkens 2007). Dit leidt tot een negatief migratiesaldo van autochtonen. Dit negatief migratiesaldo van autochtonen is zelfs toegenomen in landen als Groot-Brittannië, Nederland en België.

Een andere belangrijke angel in het maatschappelijke en politieke debat over arbeidsmobiliteit, het openstellen van de (binnen)grenzen in Europa en het vrije verkeer van Europese werknemers, is de vermoede omvangrijke en vooral ongecontroleerde instroom van werknemers uit de Nieuwe Lidstaten, waaronder met name Polen. De onder- en soms boventoon van het debat is dat het wegvallen van de grenzen in Europa een drastische migratiestroom van Oost naar West, van het nieuwe naar het oude Europa zal bewerkstelligen. Het is evenwel moeilijk een reële schatting te maken van de werkelijke omvang en richting van de migratiestromen als gevolg van het meer open en toegankelijk worden van de Europese arbeidsmarkt. Er zijn vele onzekerheden. Een aantal pogingen is echter ondernomen. Boeri en Brücker (2001) schatten dat het aandeel immigranten vanuit de Nieuwe Lidstaten in de Oude Lidstaten zal toenemen van 1 miljoen in 1998 tot 3 à 4,5 miljoen in 2030 (zie ook European Commission 2001). Layard e.a. (1994) verwachten dat zo'n 3 miljoen mensen vanuit de Nieuwe Lidstaten in de komende 15 jaar zullen migreren naar de EU-15. Een Nederlandse studie door de Mooij (2000) schat een migratiepotentieel van 3 à 4 miljoen personen als gevolg van de uitbreiding van de Europese Unie. Zimmerman (1995) refereert zelfs aan hogere schattingen, variërend van 5 tot 50 miljoen migranten vanuit Oost-Europa in de komende 10 tot 15 jaar. Recent onderzoek op basis van microdata suggereert dat de toetreding van nieuwe landen tot de EU, de migratie-intenties in deze landen heeft bevorderd (Vandenbrande e.a. 2006).⁴ Andere studies die zich eveneens baseren op data over migratie-intenties laten zien dat de bereidwilligheid om naar een ander land te verhuizen relatief hoog is in sommige Nieuwe Lidstaten (Krieger 2004; Liebig & Sousa-Poza 2004).⁵

Een terugkerend thema in het vaak verhitte debat over de veronderstelde migratiestroom van Oost naar West-Europa, is dat de nieuwe migranten zullen concurreren met laaggeschoolde werknemers in de ontvangende landen (vgl.

Emmer & Wansink 2005). Deze concurrentie zou dan een neerwaarts effect op de lonen aan de onderkant van de inkomensverdeling hebben en ongelijkheden aanscherpen. Naast deze economische effecten, wordt het maatschappelijke en politieke debat vooral ook gevoed door bekommernis over de vermeende sociale en culturele gevolgen van een omvangrijke Oost-naar-West migratiestroom, zoals de teloorgang van de nationale cultuur van individuele natiestaten, en de maatschappelijke impact van substantiële migratiestromen voor het ontvangende land.

Alle beschikbare signalen wijzen erop dat het migratievraagstuk zich hecht genesteld heeft in het centrum van de huidige maatschappelijke, politieke en beleidsmatige “issue-attention cycle”, zowel op het nationale als op het EU niveau. Het migratievraagstuk is niet alleen een economisch of arbeidsmarkt-vraagstuk maar raakt tevens en vooral majeure sociale, culturele en psychologische kwesties. Dat maakt het tot een sociologisch thema van de eerste orde.

Tegen deze achtergrond bespreekt dit artikel de bevindingen van een groot-schalig sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de migratie-intenties van Europeanen en de determinanten en correlaten van deze intenties. Is het inderdaad zo dat het migratiepotentieel in Europa, vooral in de Nieuwe Lidstaten, substantieel is? Is de migratiegeneigdheid onder Europeanen groot? Meer specifiek gelden daarbij de volgende vragen:

- 1) wat zijn de microdeterminanten van grensoverschrijdende migratie-intenties?
- 2) wat is de invloed van het eigen migratieverleden – en de reden hiervan – op migratie-intenties?
- 3) in welke mate verschillen migratie-intenties van de bevolking van Nieuwe en Oude Lidstaten?
- 4) wat zijn de belangrijkste aanleidingen en barrières voor grensoverschrijdende migratie-intenties?

Door het beantwoorden van deze vragen wil deze studie het huidige maatschappelijke en politieke debat over de veronderstelde oorzaken en effecten van migratiestromen in Europa van een meer solide empirische input voorzien, d.w.z. wat betreft de determinanten van migratie-intenties van Europeanen. Een dergelijke input, zo mag men hopen, genereert een meer accurate schatting van het migratiepotentieel in Europa en de mobiliteitsbereidheid van Europese werknemers. De beoogde meerwaarde van het artikel is tweeledig. In de eerste plaats draagt het artikel bij aan een beter begrip van de kosten-baten afwegingen die Europeanen maken bij hun migratiebeslissing. Wij laten zien dat deze kosten-baten analyse anders uitpakt bij burgers uit de Nieuwe Lidstaten dan bij inwoners uit de Oude Lidstaten. In de tweede plaats is de meerwaarde van het artikel gelegen in het feit dat wij gebruik maken van een unieke en recente Europese survey over migratie-intenties: het 2005 Eurobarometer Mobility Survey (EMS) dat is afgenomen onder de bevolkingen van alle EU-25 landen (Roeme-

nen en Bulgaren werden niet bevraagd), dus met actuele gegevens voor zowel de Oude als de Nieuwe Lidstaten.

2. Theoretisch kader, eerder onderzoek en verwachtingen

Er is een omvangrijke theoretische en empirische literatuur rond migratie. Een vaak gebruikt theoretisch kader is dat van nutsmaximalisatie. Dit kader wordt ook hier toegepast. Simpel gezegd voorspelt het model dat een individu zal emigreren indien het verwachte nut dat verkregen wordt in het gastland, minus de gemaakte kosten van migratie, het verwachte nut in het thuisland overstijgt. In formules uitgedrukt ziet de migratiebeslissing er dus als volgt uit:

$$U_{iT}(E_{iT}, D_{iT}, S_{iT}, M_T) < U_{iG}(E_{iG}, D_{iG}, S_{iG}, M_G) - C_{iT \rightarrow G}(f, d_i, c_i)$$

waarbij U_i het nut van individu i weergeeft, en T en G voor thuis- en gastland staan. Het nut hangt af van socio-economische kenmerken (bv. arbeidsmarkt status, humaan kapitaal; E_i), demografische kenmerken (bv. huishoudsamenstelling; D_i), socio-culturele kenmerken (bv. taal, aanwezige sociale netwerk; S_i), en hoe deze kenmerken gewaardeerd worden in T en G respectievelijk.⁶ Het nut is ook afhankelijk van macro-economische en institutionele kenmerken, alsook algemene kenmerken van de maatschappijen (bv. de economische situatie, de kwaliteit van publieke voorzieningen; M). C staat voor de kosten van migratie van T naar G voor individu i . De kosten bestaan uit vaste kosten die gelijk zijn voor ieder individu (bv. verkrijgen van reisdocumenten; f), kosten die afhankelijk zijn de afstand van de verhuizing (d_i), en psycho-culturele kosten (bv. algemene houding ten aanzien van migratie, c_i) en dus voor elk individu anders kunnen uitpakken.

In het vervolg van deze paragraaf baseren wij ons op eerder internationaal onderzoek op het terrein van migratie om hypothesen af te leiden ten aanzien van de verwachte effecten van de verschillende kenmerken uit het theoretisch model. Deze hypothesen zullen richtinggevend voor onze empirische analyses zijn. Door beperkingen van de data kunnen wij niet alle elementen uit het theoretisch model in de empirische analyses meenemen. We zijn daarom primair geïnteresseerd in enkele socio-economische determinanten en correlaten van de migratie-intentie van Europeanen. De hypothesen hebben betrekking op de invloed van attitudes ten aanzien van migratie, de persoonlijke ervaring met (baan- of familiegerelateerde) migratie in het verleden, de gepercipieerde baan-effecten, en de verwachte consequenties voor sociale bindingen. In samenhang moet de toetsing van deze hypothesen de vraag beantwoorden waarom sommige Europeanen wel en andere niet zullen migreren in de komende jaren.

Het is aannemelijk dat persoonlijke attitudes ten aanzien van migratie en verwachtingen met betrekking tot de potentiële effecten van migratie belangrijke

determinanten van migratie-intenties zijn. Personen die positieve migratieattitudes hebben zullen eerder geneigd zijn tot migratie dan personen met negatieve migratieattitudes. Dit is met name het geval omdat de eerste groep de psychosociale baten positiever waardeert en de realisering ervan waarschijnlijker acht en, omgekeerd, omdat men de kosten kleiner inschat. Ofwel: hoe gunstiger de migratieattitudes van Europeanen, des te sterker hun migratie-intentie en hoe negatiever deze attitudes, des te zwakker deze migratie-intenties.

Een verdere interessante bevinding is de indicatie dat toekomstige migratie beïnvloed wordt door migratie in het verleden (Vandenbrande e.a. 2006; Liebig & Sousa-Poza 2004). De verklaring is vermoedelijk dat indien een persoon in het verleden gemigreerd is, dit de psychologische kosten van toekomstige migratie reduceert (men heeft de hele migratiecyclus al eens doorlopen), maar ook omdat het de werkelijke kosten verlaagt omdat men beschikt over beproefde informatie. Men is, kortom, beter in staat om de kosten en baten van migratie te wegen. We hypothetiseren derhalve dat Europeanen die in het verleden in een ander land hebben gewoond, verhoudingsgewijs vaker een migratie-intentie hebben dan Europeanen voor wie dat niet geldt.

Maar het is aannemelijk dat ook de reden van migratie in het verleden een belangrijke factor is. Personen die gemigreerd zijn vanwege familiale omstandigheden (bijv. huwelijk) hebben geïnvesteerd in lokale langetermijnrelaties. Zij hebben hun sociaal kapitaal in hun huidige woonplaats opgebouwd, hetgeen het minder waarschijnlijk maakt dat zij in de nabije toekomst wederom zullen migreren. Personen, daarentegen, die gemigreerd zijn vanwege baangerelateerde redenen, hebben minder geïnvesteerd in langetermijnopties in hun nieuwe omgeving. Het gaat hen in eerste instantie om baanmogelijkheden en het optimaliseren van arbeids- en inkomensomstandigheden. Indien zich betere mogelijkheden elders voordoen, zullen zij gemotiveerd zijn wederom te migreren en van werkgever te wisselen. We verwachten daarom dat Europeanen die in het verleden gemigreerd zijn primair vanwege baangerelateerde redenen een sterkere migratie-intentie zullen hebben dan Europeanen die in eerste instantie vanwege familiale omstandigheden migreerden.

Verbetering van de financiële en arbeidsmarktpositie is, vanzelfsprekend, een van de meest bepalende micro-determinanten van de migratiekeuze. Pull-factoren omvatten de onmiddellijke baan- en loonkansen in het gastland (Harris & Todaro 1970). Belangrijker nog zijn de verwachte werkgelegenheids- en inkomensvooruitzichten zoals verwoord in Sjaastad's theorie van migratiebeslissingen (Sjaastad 1962). Dit impliceert dat de migratie-intentie mede wordt bepaald door de verwachte loongroei in het gastland (Chiswick 1978). Andere relevante economische pull-factoren zijn de socialezekerheidsvoordelen in het land van bestemming (de 'welfare magnets': Borjas 1999; Peridy 2006). Daarnaast blijkt de huizenmarkt in het gastland evenzeer van belang, met name de beschikbaarheid van huizen in de lagere prijssegmenten. Omgekeerd geldt de

afwezigheid van betaalbare huisvesting in het thuisland een beduidende push-factor te zijn (OECD 2005). We verwachten derhalve dat de migratie-intenties van Europeanen sterker zullen zijn, naarmate de kansen op economische zelfverbetering hoger worden ingeschat.

De aanwezigheid, toegankelijkheid en vitaliteit van solide sociale netwerken in het land van bestemming zijn cruciale overwegingen in het besluitvormingsproces rond migratie (Massey e.a. 1993; Massey e.a. 1994; Zavodny 1997; Hatton & Williamson 2002). Dergelijke netwerken faciliteren de overdracht van sociaal kapitaal naar binnenkomende migranten en realiseren een betere circulatie en diffusie van noodzakelijke informatie (Massey e.a. 1994). Met andere woorden, de neiging om naar een bepaald land te migreren zal groter zijn naarmate de sociale netwerken onder lotgenoten goed ontwikkeld en onderhouden zijn in het beoogde gastland (Massey e.a. 1993). Omgekeerd, kunnen hechte bindingen en sociale netwerken in eigen land een dempend effect op migratie hebben (Belot & Ermisch 2006). In dit geval zou het vertrek naar een ander land een reductie van sociale bindingen impliceren en daarmee een aanzienlijke verhoging van de psychosociale kosten van migratie. Dit leidt tot de slothypothese dat de migratie-intentie van Europeanen sterker zal zijn, indien dit geen nadelig effect heeft voor de bestaande sociale bindingen en netwerken.

Samengevat verwachten we dat *migratie-intenties* van Europeanen sterker zijn, *indien*:

- 1) men gunstige attitudes ten aanzien van migratie heeft;
- 2) men ervaring heeft met migratie in het verleden;
- 3) migratie in het verleden eerder baan- dan gezinsgerelateerd was;
- 4) men positieve effecten verwacht in termen van economische zelfverbetering;
- 5) men geen negatieve consequenties voor bestaande sociale bindingen verwacht.

Het toetsen van deze vijf fundamentele hypothesen moet ons een beeld geven van de belangrijkste determinanten van de migratiegeneigdheid van Europeanen en, uiteraard, de verschillen tussen Europese landen in dit opzicht. We toetsen deze hypothesen allereerst voor alle EU landen om vervolgens een vergelijking te maken van de EU-15 landen en de Nieuwe Lidstaten.

3. Data: 2005 Eurobarometer Mobility Survey

3.1 Deelnemende landen, steekproef en meting migratie-intentie

De analyses die in dit artikel gepresenteerd worden, zijn gebaseerd op een speciale module van de Eurobarometer: het Eurobarometer Mobility Survey (EB 64.1), ofwel EMS. Het onderzoek werd bekostigd door de Europese Commissie

en de data werden verzameld in alle 25 landen die in het najaar van 2005 lid waren van de EU. De studie werd verricht in nauwe samenwerking met de European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Vandenbrande e.a. 2006; Karppinen e.a. 2006; Krieger 2006).⁷ Zoals gezegd, betreft het hier het meest recente en meest omvangrijke Europese migratiesurvey. In totaal zijn ongeveer 24.500 respondenten (ouder dan 15 jaar) geïnterviewd over hun migratie-attitudes en migratie-intenties. Het veldwerk is verricht door TNS Opinion & Social. De interviews werden afgenomen in September en Oktober 2005. Het onderzoeksontwerp dat werd toegepast in alle 25 lidstaten is een “multi-stage, random (probability) design”. In ieder land werd een aantal steekproefpunten getrokken met een waarschijnlijkheid die proportioneel is aan de bevolkingsgrootte en aan de bevolkingsdichtheid. Gebruik werd gemaakt van face-to-face interviews, in de taal van het betreffende land. Waar mogelijk, werden CAPI (Computer Assisted Personal Interview) technieken ingezet.

Per land werden ongeveer 1.000 respondenten geïnterviewd; in kleinere landen als Luxemburg en Malta was dat ca. 500 personen. De steekproeven uit West- en Oost-Duitsland werden samengetrokken, zodat we in Duitsland over ca. 1.500 respondenten beschikken. De steekproeven voor Groot-Brittannië en Noord-Ierland werden eveneens samengevoegd, hetgeen resulteert in ongeveer 1.300 respondenten voor het Verenigd Koninkrijk. Door het toepassen van weging, zijn de resultaten representatief voor de nationale bevolking. De toegepaste weging corrigeert tevens voor het feit dat de steekproef omvang niet in verhouding staat tot de werkelijke populatie omvang van de verschillende landen. De analyses die in dit artikel gerapporteerd worden, hebben betrekking op de bevolking van 18 tot en met 64 jaar.

Het EMS richt zich op een aantal onderwerpen die zowel op geografische als op arbeidsmarktmobiliteit betrekking hebben, waaronder migratie over korte en lange afstand in het verleden en in de toekomst, motieven voor en attitudes t.a.v. effecten van deze beide vormen van migratie, migratie-intenties binnen en tussen landen, en factoren die volgens de respondent migratie binnen en buiten de EU bevorderen c.q. ontmoedigen. De belangrijkste afhankelijke variabele in dit artikel heeft betrekking op de *migratie-intentie* van Europeanen. De corresponderende intentievraag luidt (in het Engels) als volgt:

“Do you think that in the next five years you are likely to move:

- 1) in the same city/town/village;
- 2) to another city/town/village but in the same region;
- 3) to another region but in the same country;
- 4) to another country in the European Union;
- 5) to another country outside the European Union;
- 6) you don't think you will move.”

Meer dan één antwoord was mogelijk.⁸ Een overzicht van de antwoorden is opgenomen in tabel 1. Het aantal respondenten (18 t/m 64 jaar) dat deze vraag

beantwoorde bedraagt 17.493 personen. Van de 17.493 respondenten overwogen 978 personen binnen vijf jaar naar een ander land binnen of buiten de EU te verhuizen. In dit artikel maken we geen onderscheid tussen respondenten die aangeven te zullen migreren naar een ander land binnen of buiten de EU. Slechts een zeer klein aantal respondenten geeft aan te overwegen naar een land buiten de EU te verhuizen. De EMS dataset bevat verder een reeks van demografische variabelen (sexe, leeftijd, opleidingsniveau, burgerlijke staat, aantal kinderen), arbeidsmarktstatus (werkzaam of werkloos, beroepsstatus), en arbeidsmarktvervaring (leeftijd eerste baan, aantal banen in het verleden). De data bevatten ook relevante informatie over geografische mobiliteit in het verleden. Benadrukt moeten worden dat een serieus nadeel van deze EMS module is dat niet gevraagd is naar het land waarnaar respondenten willen migreren, noch naar hoe lang ze in het betreffende land denken te blijven.

Tabel 1. Beschrijvende statistieken (18-64 jaar).

		N (ongewogen)
Valide antwoorden op migratie intentie vraag		17493
1) in the same city/town/village*	nee	15341
	ja	2152
2) to another city/town/village but in the same region*	nee	16045
	ja	1448
3) to another region but in the same country*	nee	16280
	ja	1213
4) to another country in the European Union*	nee	16747
	ja	746
5) to another country outside the European Union*	nee	17141
	ja	352
6) you don't think you will move*	nee	5059
	ja	12434
Gebruikte variabele in beschrijvende analyses:		
Migratie intentie naar een ander land (4 of 5)	nee	16515
	ja	978
	totaal	17493
Gebruikte variabele in modellen:		
Migratie intentie naar een ander land (4 of 5) en geen andere verhuisintentie	nee	12434
	ja	978
	totaal	13412

* meerdere antwoorden mogelijk.

3.2 Het gebruik van intentiegegevens

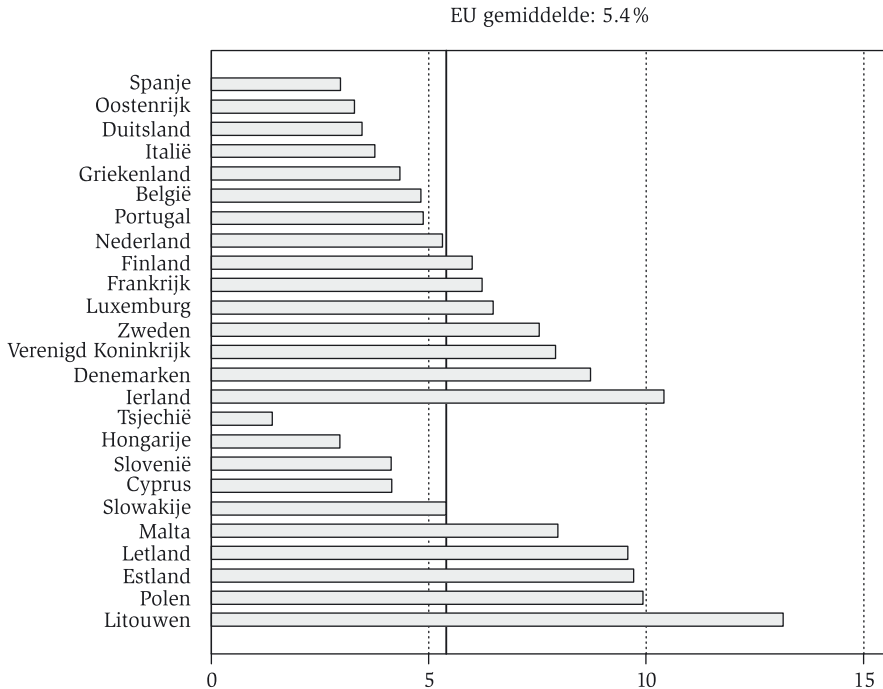
Uiteraard moet in een studie als deze de vraag gesteld worden naar de betrouwbaarheid van het meten van migratie-intenties. Immers, de beslissing om te migreren is een complexe, multidimensionale keuze. Zeker indien het gaat om grensoverschrijdende migratie die een drastische breuk met de sociale omgeving impliceert en diepingrijpende levensloopeffecten heeft. Daarnaast impliceert migratie een overgang naar een andere cultuur, vaak ook een andere taal en een ander sociaal zekerheidssysteem (Belot & Ederveen 2006). Het simpelweg en alleen meten van een migratie-intentie doet onrecht aan de complexiteit van het besluitvormingsproces rond migratie. Vele desiderata, mogelijkheden, beperkingen, en consequenties moeten in dit besluitvormingsproces betrokken worden, factoren die zeer waarschijnlijk de relatie zullen mediëren tussen het voornemen te migreren en werkelijk migratiegedrag. Attitude-gedragtheorie heeft dit meer dan duidelijk gemaakt. De klassieke “theory of reasoned action” van Fishbein en Ajzen (1975) veronderstelt dat een gedraging of handeling afhangt van de intentie om dat gedrag te plegen. Toegepast op ons onderwerp: de migratie-intentie is een functie van de algemene houding ten aanzien van migreren en bestaande subjectieve normen met betrekking tot migratie; de algemene houding ten aanzien van migratie is een functie van de meningen over de (positieve en negatieve) consequenties van migratie en de waardering van deze consequenties; de subjectieve norm ten aanzien van migratie is een functie van de normatieve (positieve en negatieve) overtuigingen rond migratie en de motivatie om aan deze overtuigingen te voldoen. Tussen de intentie te migreren en feitelijke migratie ligt een wereld van interveniërende factoren: individuele vaardigheden, beschikbare alternatieve gedragingen, situationele beperkingen, institutionele barrières, etc. We moeten derhalve de nodige voorzichtigheid betrachten in het vereenzelvigen van migratie-intenties en migratiegedrag. Gelukkig beschikken we in het Eurobarometer Mobility Survey over een variëteit aan instrumenten die mogelijke determinanten van migratie-intenties meten, hetgeen een meer evenwichtige interpretatie toelaat.

Vele migratiestudies maken gebruik van instrumenten om migratie-intenties te meten: Tidrick (1971), Finifter (1976) en Chiquiar en Hanson (2002) voor de Verenigde Staten; Burda e.a. (1998) voor Duitsland; Faini e.a. (1997) voor Italië; Ahn e.a. (1999) voor Spanje; Ter Bekke e.a. (2005) en Van Dalen en Henkens (2007) voor Nederland; Liebig en Sousa-Poza (2004) in een internationaal-vergelijkend survey en Krieger (2004) voor toetredende en kandidaat EU landen. De relatie tussen migratieattitudes en gedrag mag dan complex zijn, dit laat onverlet dat feitelijke migratie (veel) hoger is onder personen met een pro-migratie-intentie (vgl. Böheim & Taylor 2002; Gordon & Molho 1995). Een voordeel van het gebruik van data over migratie-intenties is bovendien dat deze data verzameld worden in het land van oorsprong en niet in het gastland waardoor er geen sprake is van bias als gevolg van zelfselectie-effecten (vgl. Liebig & Sousa-Poza 2004).

4. Resultaten

4.1 Verwachte migratie

We beginnen de weergave van onze bevindingen met een beschrijvende beschrijving: de percentages Europeanen, uitgesplitst naar lidstaat, die aangeven in de komende vijf jaar van plan te zijn naar een ander land (binnen of buiten) de EU te verhuizen. Figuur 1 rapporteert de uitkomsten.

Figuur 1. Percentage personen (18-64 jaar) dat verwacht te zullen verhuizen naar een ander land in de komende vijf jaar, naar land.

De eerste conclusie is dat de migratie-intentie in Europa niet erg sterk ontwikkeld is; het gemiddelde percentage voor alle Europese landen dat overweegt te migreren naar een andere Europese lidstaat is laag: iets boven de vijf procent (vgl. Bauer & Zimmermann 1999). Verreweg de grootste meerderheid, ongeveer 70 procent, is in het geheel niet van plan te verhuizen, ook niet binnen eigen land. Zo bezien is de Europese bevolking betrekkelijk honkvast.⁹ Maar toch is het beeld erg heterogeen: de verschillen tussen landen springen direct in het oog. In het algemeen geldt dat de migratie-intentie in de Nieuwe Lidstaten wat hoger is dan in de Oude Lidstaten. Vijf procent van de personen in EU-15 heeft het voornemen om binnen 5 jaar naar een ander land te verhuizen

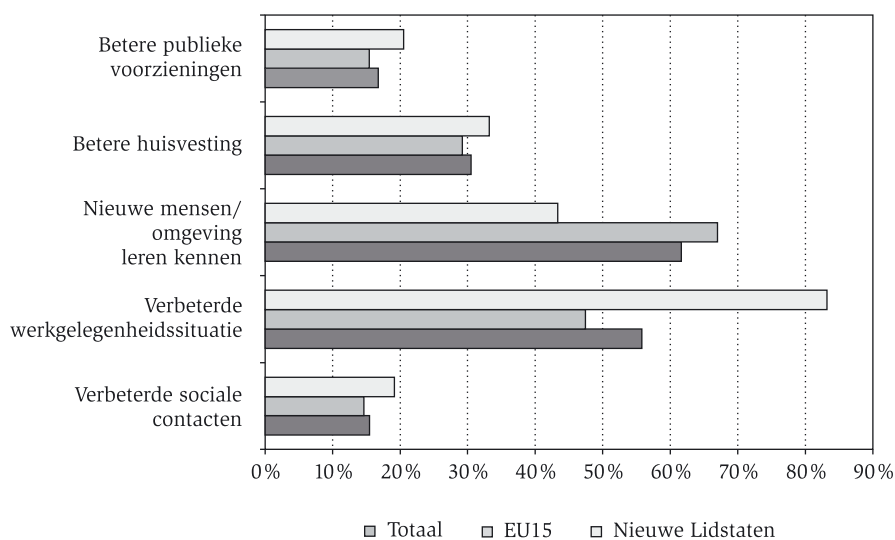
tegen 7,3 procent in de Nieuwe Lidstaten. Maar ook de Nieuwe Lidstaten blijken in dit opzicht verdeeld. Zo is de migratie-intentie in landen als Tsjechië, Slovenië, Hongarije en Slowakije laag of bescheiden, terwijl het relatief hoger is in landen als Polen en de Baltische staten. Uiteraard kan een betrekkelijk bescheiden percentage van migratiegeneigden in absolute termen een substantiële migratiestroom op gang brengen. Polen is hiervan het meest duidelijke voorbeeld: op een potentiële beroepsbevolking van bijna 27 miljoen personen is een percentage van 10 procent dat verwacht te zullen migreren naar een ander land in de komende vijf jaar alleszins aanmerkelijk. Dat het migratiepotentieel groot is wordt bevestigd door een recente Nederlandse studie (Ecorys 2006). Deze studie laat zien dat bij het openstellen van de Nederlandse grens voor Nieuwe Lidstaten er binnen een jaar mogelijk 53 tot 63 duizend werknemers uit die landen naar Nederland zullen komen (90 procent daarvan uit Polen). Vergeleken met de 30.000 werkvergunningen die in 2005 zijn vrijgegeven is dat een sterke toename.

Nadere inspectie van de data leert dat het vooral jongeren zijn die overwegen te migreren. Van de EU landen met een relatief hoge migratie-intentie, is bijna tweederde jonger dan 35 jaar, waaronder een hoog aandeel studenten. Uit vergelijking met eerdere cijfers blijkt dat de intentie om naar een ander land te vertrekken onder hoger opgeleiden in de Nieuwe Lidstaten maar liefst vijf keer sterker is gestegen dan in de EU-15 landen (Fouarge & Ester 2007). Het is op basis van deze data niet duidelijk of het hier om een leeftijds-, een cohort- of zelfs een periode-effect gaat. In de conclusies komen we op dit punt terug. Duidelijk is evenwel dat de intentie om naar een ander land te migreren geen exclusief kenmerk is van gedepriveerde Europeanen. In tegendeel, het gaat vooral om jonge Europeanen met relatief veel menselijk kapitaal en weinig huishoudelijke verplichtingen (partner, kinderen). De intentie naar een ander land te migreren blijkt verbonden met het beschikken over de juiste hulpbronnen, de juiste leeftijd en de juiste levensloofase (Vandenbrande e.a. 2006).

4.2 Motieven voor migratie

Het EMS bevat een vragenblok over mogelijke redenen om te migreren in de toekomst (zeg maar de baten van migratie), dan wel dat niet te doen (oftewel de kosten van migratie). De vragen zijn gesteld aan zowel mensen met als zonder migratie-intentie.¹⁰ Uit een eerdere publicatie is duidelijk naar voren gekomen dat van de Europeanen die geen intentie hebben om te migreren eenderde aangeeft dat “niets” ze zou aansporen dat toch te doen, ook niet het perspectief op een betere baan, inkomen of huisvestingssituatie (Vandenbrande e.a. 2006, 25). Wel geeft een vijfde van de respondenten zonder migratie-intentie aan bereid te zijn te migreren indien dit gepaard zou gaan met een beter inkomen of betere arbeidsvoorwaarden of arbeidsomstandigheden. Voor

respondenten met migratie-intenties blijkt het perspectief op een betere baan dan wel betere inkomenspositie inderdaad een belangrijk motief voor migratie te zijn (56 procent; zie Figuur 2). Deze reden wordt opvallend vaker opgegeven door respondenten uit de Nieuwe Lidstaten: ruim 80 procent ziet arbeid en het daarmee samenhangende verwachte positief effect op hun inkomen als de reden om te migreren. Een factor als nieuwsgierigheid zoals het leren kennen van nieuwe mensen of een nieuwe omgeving wordt vaker gerapporteerd door respondenten uit EU-15. Overigens zijn het vaak jongeren die een dergelijk motief – naast beter werk of inkomen – opgeven. Hoogopgeleiden, maar ook studenten, zien vooral de kans op een betere baan of inkomen als een motief voor migratie. Zij zien dus migratie vooral als een investering die rendement zal opleveren voor hun arbeidsmarktpositie. Mannen blijken meer georiënteerd op inkomen en arbeid terwijl vrouwen eerder geneigd zijn te migreren om hun sociale contacten te verbeteren. Dat laatst houdt vermoedelijk verband met het feit dat vrouwen mobieler zijn over langere afstanden omdat zij vaker hun mannelijke partner volgen dan andersom (Jürges 2005).

Figuur 2. Migratiemotief van personen (18-64 jaar) dat verwacht te zullen verhuizen naar een ander land in de komende vijf jaar, naar land.

4.3 Modelleren van migratie-intenties

De hypothesen die in paragraaf 2 geformuleerd werden, hebben betrekking op de invloed van micro-determinanten (individuele persoonskenmerken) op grensoverschrijdende migratie-intenties. We schatten de waarschijnlijkheid van de verwachte migratie (migratie-intentie) met een logistisch model (Greene

2000). De afhankelijke variabele wordt afgeleid uit de antwoorden op de in paragraaf 3.1 geformuleerde migratievraag. Daarbij is uitgegaan van de langste afstand die door de respondent is opgegeven. De intentie (y_i) krijgt de waarde 1 indien de respondent aangeeft dat hij of zij van plan is de komende vijf jaar naar een ander land (binnen of buiten de EU) te migreren, en de waarde 0 indien de respondent niet van plan is te verhuizen. Dit betekent dat personen die een andere dan grensoverschrijdende migratie-intentie (bijv. binnen het eigen land of de eigen regio) hebben, niet bij de analyses betrokken zijn. Dit zou immers ten onrechte impliceren dat zij in het geheel geen verhuisintenties hebben. Wij kiezen er dus voor om in deze paragraaf de groep mensen met een migratie-intentie te vergelijken met de groep mensen die helemaal geen verhuisintenties hebben.¹¹ De waarschijnlijkheid dat een persoon i een migratie-intentie rapporteert (y_i), kan in de volgende formule gevat worden:

$$P(y_i = 1) = \frac{\exp(x_i \beta)}{1 + \exp(x_i \beta)}$$

waar x de set van de covariaten is en β de schattingsparameters. x omvat kenmerken gemeten op individueel niveau waaronder sociaal-demografische variabelen (sexe, leeftijd en huishoudtype), economische kenmerken (opleidingsniveau, arbeidsstatus, huiseigenaar/huurder), migratieverleden, gepercipieerde effecten van migratie, persoonlijke meningen over migratie en landendummies. Migratieverleden is gemeten met een dummie voor personen geboren in het buitenland, en of er in het verleden sprake is geweest van migratie binnen of tussen regio's of over de grenzen. Voorts zijn de motieven voor grensoverschrijdende migratie opgenomen: relationeel (demografisch) motief, baangereleerde overweging of huisvestingsreden. De gepercipieerde effecten van migratie zijn gemeten door een reeks van vragen: mogelijke angst voor het verlies van sociale contacten (familie, vrienden), effecten voor de arbeidspositie en het inkomen, gebrekkige taalkennis, slechtere huisvesting en minder publieke voorzieningen. Wij nemen enkel de verwachte 'kosten' van migratie in het model op en niet de verwachte 'baten' die in de vorige paragraaf besproken zijn. Zowel de kosten als de baten in het model meenemen is niet mogelijk omdat de twee sterk correleren. Wij kiezen er voor om de kosten nader te bestuderen omdat er relatief weinig bekend is over de effecten ervan op migratiegedrag. Bovendien worden de baten van migratie in het model deels gevangen door de algemene attitude ten aanzien van migratie. Deze algemene migratieattitude wordt afgeleid uit een set vragen of de respondent denkt dat migratie in het algemeen gesproken goed of slecht (of geen van beide) is voor individuen, gezinnen, de economie, de arbeidsmarkt en de Europese integratie. Deze items worden geacht gepercipieerde sociale kosten van migratie in kaart te brengen, alsmede economische en sociale baten. De uitkomsten van het model zijn opgenomen in Tabel 2.¹²

Tabel 2. Schattingsresultaten van logit model voor de intentie om te migreren naar een ander land, coëfficiënten uit model en marginale effecten (respondenten van 18-64 jaar).

	Coëfficiënten	Marginale effecten (%)
Vrouw	-0,406**	-1,2
Opleidingsniveau (ref: gemiddeld)		
Laag	-0,158	-0,4
Hoog	0,446**	1,4
Student	1,296**	6,5
Leeftijd (ref: 35-44)		
18-24	1,547**	8,4
25-34	1,016**	4,0
45-54	-0,618**	-1,5
55-64	-0,827**	-2,0
Arbeidsmarktstatus (ref: werkend)		
Werkloos	0,574**	2,0
Uitgetreden	-0,109	-0,3
Huisvrouw/man	0,340*	1,1
Huishoudtype (ref: paar, geen kind)		
Paar (met kinderen)	-0,680**	-1,7
Alleenstaand	0,482**	1,6
Alleenstaande ouder	-0,014	0,0
Gescheiden	0,351*	1,1
Weduwe/naar	0,521*	1,8
Huiseigenaar	-0,556**	-1,8
Landen (ref: België)		
Denemarken	0,002	0,0
Duitsland	-0,655*	-1,4
Griekenland	-0,518	-1,2
Spanje	-1,232**	-2,1
Finland	0,285	0,9
Frankrijk	0,177	0,5
Ierland	0,062	0,2
Italië	-0,823**	-1,6
Luxemburg	0,013	0,0
Nederland	0,145	0,4
Oostenrijk	-0,975**	-1,8

	Coëfficiënten	Marginale effecten (%)
Portugal	-0,779*	-1,6
Zweden	0,474	1,6
Verenigd Koninkrijk	0,474	1,6
Cyprus	-0,200	-0,5
Tsjechië	-1,429**	-2,3
Estland	0,742**	2,9
Hongarije	-0,536	-1,2
Letland	1,077**	4,9
Litouwen	1,415**	7,6
Malta	0,481	1,7
Polen	0,702**	2,7
Slowakije	-0,230	-0,6
Slovenië	-0,528	-1,2
Positieve attitude over mobiliteit	0,188**	0,5
Andere nationaliteit	0,005*	0,0
Mobiliteit in het verleden (ref: nooit elders gewoond)		
Binnen de regio	0,217	0,6
Andere regio	0,504**	1,7
Ander land	1,472**	7,8
Reden voor mobiliteit in verleden		
Familie	-0,088	-0,2
Arbeidsmarkt	0,335*	1,1
Huisvesting	-0,086	-0,2
Verwachte effecten van migratie (vreest voor ...)		
Sociale netwerken	-0,318**	-0,9
Werk, inkomen	0,070	0,2
Taal	-0,351**	-0,9
Huisvesting	-0,104	-0,3
Publieke voorzieningen	-0,070	-0,2
Constante	-3,042**	2,9
N = 13.081; Pseudo R-kwadraat = 0,287		

* p < 0,05

** p < 0,01

Wat de invloed van sociaal-demografische variabelen betreft, bevestigt het model de bi-variate bevindingen die hierboven beschreven werden: leeftijd en opleiding hebben sterke (negatieve respectievelijk positieve) effecten op de intentie om te migreren. Jonge Europeanen zijn veel meer dan oudere Europeanen geneigd om naar een ander land te verhuizen in de komende vijf jaar, en hetzelfde geldt voor hoger opgeleide versus lager of gemiddeld opgeleide Europeanen.¹³ Dit resultaat laat zien dat jongeren een mobiel cohort vormen. Voor hen is de terugverdienperiode van de gemaakte kosten van migratie ook langer. Bovendien is het aannemelijk dat zij oog hebben voor het feit dat een verblijf in het buitenland hun menselijk kapitaal zal vergroten. Vermoedelijk heeft het brede arsenaal aan EU-beleidsinstrumenten om de mobiliteit van hoger opgeleiden (waaronder studenten) te verhogen, zijn weerslag op de bereidheid van deze groepen om te migreren. Het model toont ook belangrijke levensfase-effecten. De aanwezigheid van kinderen reduceert de migratie-intentie. Dit hangt waarschijnlijk samen met de additionele kosten (financieel en psychosociaal) van migratie voor ouders met (jonge) kinderen. Alleenstaanden zijn wel meer geneigd tot migratie; zij zullen zwakkere familiale bindingen hebben, hetgeen het voor hen zowel in psychologisch als in sociaal opzicht makkelijker maakt om te migreren en nieuwe mogelijkheden te verkennen. Ook zijn er sekseverschillen: mannen zijn meer migratiegeneigd dan vrouwen. We zien ook enige evidentie dat voor werklozen de stap naar migratie kleiner is dan voor werkenden. De implicatie hiervan is niet zonder ambiguïteit. Werklozen zullen niet noodzakelijkerwijs ook meer migreren: werkenden – hoewel minder geneigd tot migratie – hebben immers betere kansen om te migreren eenvoudigweg omdat ze een baan hebben (migratie is daarom selectief). We zien wederom de relatief sterke migratie-intentie in Polen en in de drie Baltische staten. Samengevat bevestigt onze analyse bevindingen uit eerder studies (o.a. Massey e.a., 1993): de migratiegeneigdheid is sterker onder jonge, hoog opgeleide alleenstaande mannen.

Dan nu de toetsing van onze vijf hypothesen. In overeenstemming met de eerste hypothese blijken Europeanen met positieve attitudes t.a.v. migratie ook een grotere migratiegeneigdheid te tonen. Men kan opperen dat zij meer open staan voor nieuwe uitdagingen en nieuwe ervaringen in een ander land. Een positieve migratieattitude is een gunstige voedingsbodem voor een pro-migratie-intentie. Ook hypothese twee vindt bevestiging: indien Europeanen in het verleden gemigreerd zijn, is het waarschijnlijker dat ze dat ook in de toekomst van plan zijn. Migratie eerder in het leven vermindert mogelijke migratieterughoudendheid in de toekomst omdat men kan terugvallen op reële ervaring en men beter de kosten en baten van migratie kan inschatten en afwegen. Ervaring met migratie eerder in de levensloop blijkt al met al een sterke predictor van voorgenomen toekomstige migratie. Dit komt overeen met eerdere bevindingen dat grensoverschrijdende migratie geen fenomeen op zich is, maar onderdeel van een patroon van andere geografische transitie die perso-

nen gedurende hun levensloop maken (Vandenbrande e.a. 2006). In het verlengde hiervan tonen de analyseresultaten dat het motief voor de laatste migratietransitie bepalend is voor migratie in de toekomst: Europeanen die in het verleden migreerden vanwege baan-gerelateerde motieven, hebben een sterkere migratie-intentie. Dit bevestigt de derde hypothese. De verklaring is vermoedelijk dat arbeidsmarktgerelateerde migratie tot een zwakkere binding met de huidige woonplaats leidt in vergelijking tot migratie vanwege familiale omstandigheden.

De intentie om te migreren, echter, blijkt geen verband te houden met verwachte negatieve effecten als verlies van baan en inkomen van de respondent zelf of van diens partner. Dit is in lijn met de bevinding in Van Dalen en Henkens (2007) volgens welke economische motieven niet altijd de overhand hebben bij een emigratiebeslissing. Een verwachte verslechtering van de huisvesting of verminderde publieke voorzieningen (gezondheidszorg, onderwijs, openbaar vervoer) blijken evenmin samen te hangen met de intentie te migreren. De evidentie voor hypothese vier is daarmee per saldo onvoldoende. De analyses tonen dat gebrekkige taalkennis wel een belangrijke belemmering is voor migratie. Verder blijkt dat verwachte negatieve effecten van migratie in termen van het verlies aan sociale netwerken (missen van de steun van familie en vrienden, het missen van direct contact met familie en vrienden) inderdaad een dempend effect hebben op de migratie-intentie van Europeanen. Hypothese vijf kan niet weerlegd worden.

4.4 migratie-intenties in EU-15 en de Nieuwe Lidstaten

Zoals in de inleiding aangegeven, wordt het logit-model dat hierboven beschreven is, ook afzonderlijk geschat voor de EU-15 landen en de Nieuwe Lidstaten. Wat deze laatste landen betreft, maken we een tweedeling tussen de zes lidstaten met een lage of gemiddelde migratie-intentie (Tsjechië, Slovenië, Hongarije, Slowakije, Cyprus en Malta) en de vier lidstaten met een relatief hoge migratie-intentie (Letland, Litouwen, Estland en Polen). Tabel 3 vat de schattingsresultaten samen.

Tabel 3. Schattingsresultaten van logit model voor de intentie om te migreren naar een ander land, EU-15 en Nieuwe lidstaten, coëfficiënten uit model en marginale effecten (respondenten van 18-64 jaar).

	Coëfficiënten			Marginale effecten		
	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit
Vrouw	-0,440**	-0,341	-0,364*	-1,3	-0,4	-2,1
Opleidingsniveau (ref: gemiddeld)						
Laag	0,139	-0,704	-1,086*	0,4	-0,7	-4,1
Hoog	0,390**	0,397	0,612**	1,2	0,5	3,8
Student	1,277**	1,515**	1,401**	6,3	3,7	13,3
Leeftijd (ref: 35-44)						
18-24	1,694**	0,924	1,442**	9,9	1,6	13,2
25-34	0,975**	1,155**	0,998**	3,8	2,0	7,4
45-54	-0,372*	-0,747	-1,192**	-0,9	-0,7	-5,1
55-64	-0,613**	-0,830	-1,638**	-1,5	-0,8	-6,8
Arbeidsmarktstatus (ref: werkend)						
Werkloos	0,389*	1,467**	0,351	1,3	3,3	2,2
Uitgetreden	-0,098	0,368	-0,001	-0,3	0,5	0,0
Huisvrouw/man	0,173	0,004	0,911**	0,5	0,0	7,1
Huishoudtype (ref: paar, geen kind)						
Paar (met kinderen)	-0,684**	-0,463	-0,721**	-1,7	-0,5	-3,5

	Coëfficiënten			Marginale effecten		
	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit
Alleenstaand	0,485**	0,992**	0,314	1,6	1,7	1,9
Alleenstaande ouder	-0,293	0,942	0,388	-0,7	1,7	2,5
Gescheiden	0,042	0,672	0,866**	0,1	1,0	6,4
Weduwe/naar	0,578	0,649	0,717	2,1	1,0	5,2
Huiseigenaar	-0,647**	-0,426	-0,571**	-2,1	-0,6	-3,6
Positieve attitude over mobiliteit	0,206**	0,220**	0,131**	0,6	0,3	0,7
Andere nationaliteit	0,005*	-0,009	0,018*	0,0	0,0	0,1
Mobiliteit in het verleden (ref: nooit elders gewoond)						
Binnen de regio	0,074	0,728*	0,294	0,2	0,9	1,6
Andere regio	0,584*	1,302*	-0,704	2,0	2,7	-3,1
Ander land	1,396**	2,209**	1,366*	7,0	7,9	13,3
Reden voor mobiliteit in verleden						
Familie	-0,156	0,060	0,733	-0,4	0,1	5,3
Arbeidsmarkt	0,271	0,426	0,614	0,8	0,6	4,3
Huisvesting	0,084	-1,043	-0,468	0,2	-0,8	-2,1
Verwachte effecten van migratie (vreesst voor ...)						
Sociale netwerken	-0,445**	-0,657**	0,100	-1,3	-0,8	0,5

Europeanen en hun migratie-intenties. Een vergelijking tussen Oude en Nieuwe Lidstaten

	Coëfficiënten				Marginale effecten		
	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	
Werk, inkomen	0,043	0,048	0,190	0,1	0,1	1,1	
Taal	-0,571**	-0,639	0,174	-1,3	-0,6	1,0	
Huisvesting	-0,046	-0,329	-0,110	-0,1	-0,4	-0,6	
Publieke voorzieningen	-0,199	-0,059	0,301	-0,5	-0,1	1,8	
Landen (ref: België)							
Denemarken	0,012			0,0			
Duitsland	-0,678*			-1,5			
Griekenland	-0,555			-1,2			
Spanje	-1,337**			-2,3			
Finland	0,267			0,8			
Frankrijk	0,134			0,4			
Ierland	0,076			0,2			
Italië	-0,910**			-1,8			
Luxemburg	-0,065			-0,2			
Nederland	0,154			0,5			
Oostenrijk	-1,026**			-2,0			
Portugal	-0,886**			-1,7			
Zweden	0,447			1,5			

	Coëfficiënten				Marginale effecten		
	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	EU-15	Nieuwe Lidstaten lage mobiliteit	Nieuwe Lidstaten hoge mobiliteit	
Verenigd Koninkrijk	0,487			1,7			
Landen (ref: Malta)							
Cyprus		-0,748			-0,6		
Tsjechië		-2,140**			-1,6		
Hongarije		-1,422**			-1,1		
Slowakije		-0,975*			-0,9		
Slovenië		-1,221**			-1,0		
Landen (ref: Litouwen)							
Estland			-0,479*			-2,3	
Letland			-0,086			-0,5	
Polen			-0,662**			-3,2	
Constante	-2,846**	-2,856**	-1,988**	2,9	1,1	5,8	
Pseudo R-kwadraat	0,284	0,294	0,303				
N	7.980	3.018	2.083				

* p < 0,05

** p < 0,01

We bespreken de bevindingen niet in detail, maar vestigen de aandacht op de meest in het oog springende verschillen in migratie-intentie tussen deze drie landengroepen. Deze verschillen betreffen het effect van leeftijd, van onderwijsniveau en van de verwachte gevolgen van migratie. Interessant is dat de hoger opgeleiden in de Nieuwe Lidstaten een sterkere migratie-intentie hebben dan hoger opgeleiden in de EU-15 landen. Binnen de groep van Nieuwe Lidstaten met een relatief grote migratiegeneigdheid (Baltische landen, Polen) blijken de hoger opgeleiden meer van plan te zijn te migreren dan personen met een gemiddelde opleiding; dit verschil is significant sterker dan in de EU-15. De lager opgeleiden in de Baltische landen en Europa zijn minder geneigd naar een ander land te migreren. Kortom, naar de mate waarin personen uit de groep Nieuwe Lidstaten die pro-migratie zijn ook werkelijk zullen migreren in de komende vijf jaar, betreft dit vooral de relatief hoger opgeleiden. Gekoppeld aan het feit dat jongeren in deze opleidingscategorie zijn oververtegenwoordigd, bestaat het gevaar van een gecombineerde “youth & brain-drain”, ofwel het wegtrekken van een hoog opgeleide generatie van jongeren. We weten echter niet of deze migratie een tijdelijk dan wel (semi)permanent karakter zal hebben. De migratie-intentie in de pro-migratielanden is daarmee – meer nog dan in de overige Nieuwe Lidstaten – sterk selectief naar opleiding en leeftijd.

Uit Tabel 2 bleek dat het potentiële verlies van sociale bindingen een belangrijke barrière voor Europeanen is om naar een ander land te migreren. Grensoverschrijdende mobiliteit wordt afgeremd door gepercipieerde erosie van sociale relaties. Uit Tabel 3 komt naar voren dat deze conclusie juist is voor inwoners van de EU-15 en van Nieuwe Lidstaten met relatief bescheiden migratie-intenties maar niet voor de bevolking van de drie Baltische landen en Polen.¹⁴ Een hypothese is dat het verband tussen migratie-intentie en verlies aan sociale bindingen gemedieerd wordt door de verwachting al dan niet permanent te migreren. Een alternatieve hypothese is dat de angst om sociale bindingen te verliezen landspecifiek is. De data kunnen daar echter geen uitsluitsel over geven. Interessant is voorts, dat taalbarrières alleen een migratiehindernis vormen voor bewoners van de EU-15 en niet voor inwoners uit de Nieuwe Lidstaten. Het kan zijn dat de bereidheid van potentiële migranten uit de Nieuwe Lidstaten om zich een nieuwe taal eigen te maken groter is, vooral omdat de verwachte baten van migratie eveneens groter zijn. Ook deze hypothese, tot slot, vereist nader onderzoek.

5. Conclusie: Exodus of “bounded rationality”?

De recente uitbreiding van de EU heeft het maatschappelijk en politiek debat aangewakkerd over toelating van migranten uit de Nieuwe Lidstaten op de nationale arbeidsmarkt van de Oude Lidstaten en over de vermeende effecten van

het vrije verkeer van werknemers. Zal er sprake zijn van een massieve migratiestroom, van een exodus, van het Nieuwe naar het Oude Europa, van Oost naar West? Of zullen institutionele, sociale, en culturele arrangementen van push- en pull-factoren een ongecontroleerde stroom van migranten juist “begrenzen”. De huidige EU arbeidsmarktagenda, zoals ingeluid door het ‘Europees jaar van de mobiliteit van werknemers’ (2006) benadrukt de noodzaak van meer mobiliteit van de Europese beroepsbevolking, ook en vooral wat betreft grensoverschrijdende mobiliteit. Dit artikel wil een empirisch-sociologische bijdrage aan het vaak heftige Europese migratiedebat leveren. Het richt zich op de micro-economische, sociale en culturele determinanten van de intentie van Europeanen om te migreren. We beseffen zeer wel dat de intentie te migreren geen perfecte voorspeller van daadwerkelijke migratie is, juist daarom is het cruciaal om de meer omvattende subjectieve determinanten van deze intenties helder in kaart te brengen en te begrijpen. Het onderzoek dat wij rapporteren in dit artikel wil bijdragen aan een beter begrip van de kosten-baten afwegingen die Europeanen maken bij hun migratiebeslissing. Deze afwegingen, zo laten de gegevens zien, pakken anders uit voor burgers uit de Nieuwe Lidstaten dan voor inwoners uit de Oude Lidstaten. Het onderzoek is gebaseerd op het meest omvattende en meest recente Europese mobiliteitsonderzoek van dit moment: het 2005 Eurobarometer Mobility Survey (EMS) dat gehouden is in 25 EU Lidstaten.

De resultaten tonen dat verreweg de meeste Europeanen geen intentie hebben om te migreren naar een ander land: slechts 5,4 procent van de potentiële beroepsbevolking geeft aan van plan te zijn in de komende vijf jaar naar een ander land te verhuizen. Percentagegewijs is beoogde grensoverschrijdende migratie een beperkt fenomeen. Maar een dergelijk overall gemiddelde maskeert individuele landenverschillen. Migratie-intenties blijken meer geprononceerd te zijn in de Nieuwe Lidstaten in vergelijking tot de Oude Lidstaten. Maar ook in de nieuw toegetreden landen is de variatie in migratie-intenties substantieel: sterker in met name Polen en de drie Baltische landen en zwakker in Hongarije, Slowakije, Slovenië en Tsjechië. Uiteraard moeten we hierbij opmerken dat gezien de grote bevolkingsomvang van landen met een relatief sterke migratie-intentie (vooral Polen), de migratiestroom in absolute termen substantieel kan zijn. Echter, zoals Fassmann en Münz (2002) aangeven, zal de migratie vanuit een aantal Nieuwe Lidstaten mede bepaald worden door demografische ontwikkelingen die in deze landen plaatsvinden. De dalende fertiliteit in de tien Nieuwe Lidstaten leidt tot een inkrappende bevolking die de jongere cohorten een betere kans op de arbeidsmarkt zullen geven en dit kan hun migratie-intentie afzwakken. En ook de Nieuwe Lidstaten zullen zich economisch ontwikkelen, mede op basis van buitenlandse directe investeringen.

Vooraf hoger opgeleide en beter gekwalificeerde werknemers, zo tonen onze bevindingen, zijn meer geneigd te migreren. Dit kan duiden op het gevaar van “brain drain” voor bepaalde landen en regio’s. Hoe groot dit gevaar is, hangt weer af van de mate waarin migratie permanent of tijdelijk zal zijn. Daarnaast

blijken, weinig verrassend, jonge Europeanen meer migratiegeneigd te zijn dan oudere Europeanen. Dit betekent in combinatie dat een aantal Nieuwe Lidstaten ook het slachtoffer kunnen worden van “youth drain”. Sociologisch bezien is de vraag evenwel of dit op een leeftijdseffect of op een cohorteffect duidt. Indien het laatste het geval zou zijn, dan zou dit de toekomstige migratiestromen in Europa drastisch veranderen. Om deze effecten te kunnen ontrafelen, is het systematisch monitoren van inter- en intra-cohort migratietrends geboden.

migratie-intenties blijken sterk verbonden met migratiegedrag in het verleden: personen die gemigreerd zijn in het verleden zijn meer geneigd dat ook in de toekomst te doen: “movers tend to stay movers”. De reden van migratie in het verleden speelt evenwel een grote rol: personen die in het verleden besloten om te migreren vanwege arbeidsmarktomstandigheden, zullen dat met meer waarschijnlijkheid ook in de toekomst doen. Gepercipieerde arbeidsmarktkansen zijn bepalende motieven om te migreren. Uitzondering hierop vormen lager opgeleiden en lager gekwalificeerde werknemers. Betere kansen over de grens motiveren hen nauwelijks, ook niet het vooruitzicht van een hoger inkomen. Hier ligt een grote beleidsuitdaging.

Onze resultaten, tot slot, impliceren niet dat alle personen met een pro-migratie-intentie ook daadwerkelijk zullen migreren. Bestaande sociale bindingen, verbondenheid met de community, sociaal-culturele eigensoortigheden en verworvenheden, en taalverschillen zijn belangrijke barrières om de migratiedaad bij het migratiewoord te voegen. Dat geldt nog het minst in het geval van de Nieuwe Lidstaten. Sociologisch gezien zijn migratie-intenties dus “bounded intentions”, ingebed niet alleen in economische kosten/batenafwegingen, maar ook genesteld in sociale en culturele overwegingen. Het besluit al dan niet te migreren is onderdeel van een besluitvormingshiërarchie rond een pluraliteit van concurrerende overwegingen.

NOTEN

1. Dit artikel is mede gebaseerd op ons rapport “Determinants of international and regional migration intentions in Europe” (2007), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin (project 0336, ‘Analysis of Eurobarometer on mobility’). Zie ook: Vandenbrande e.a. (2006). Hoofdstuk 2 van het rapport, “Geographical mobility over the life course”, is van onze hand. Wij danken de European Foundation voor hun financiële steun. Het gebruik van de Eurobarometer data is geaccordeerd door de Europese Commissie.
2. Interview over het Europees Jaar van de Mobiliteit van Werknemers (2006). Zie: http://ec.europa.eu/employment_social/workersmobility_2006/index.cfm?id_page=1.
3. Deze cijfers zijn afkomstig van de European Commission (2006: 17).
4. Tussen 2002 en 2005 is de toename in de migratie-intentie van de bevolking van de Nieuwe Lidstaten een factor 2,4 hoger dan de corresponderende toename onder de bevolking van de Oude Lidstaten.

5. Zie Fassmann en Münz (2002) voor een uitgebreid overzicht van macro- en micro modelmatige studies rond het schatten van migratiestromen van Oost naar West.
6. Het zou kunnen dat sommige kenmerken beter gewaardeerd in het ene land dan het andere land. Om een voorbeeld te noemen: het nut van migreren naar een ander land voor een hoogopgeleide werknemers zal hoger zijn indien de relatieve schaars-te aan hoogopgeleiden in het gastland groter is dan in het thuisland.
7. Zie voor informatie over de migratiestudies van de European Foundation <http://www.eurofound.eu.int/areas/populationandsociety/migration.htm> (bezocht op 13/02/2007).
8. De vraag peilt dus naar verhuisintenties of verwachtingen binnen het land of naar een ander land. In dit stuk spreken wij van migratie-intenties indien de verwachte verhuizing grensoverschrijdend is. Een nadeel van de bevraging is dat het niet mogelijk is na te gaan hoe sterk de wens om te emigreren is (als in Krieger 2004) en of men al voorbereidende maatregelen getroffen heeft om te emigreren (als in Van Dalen & Henkens 2007).
9. Zie Fouarge en Ester (2007) voor een vergelijking over meerdere meetpunten in de tijd.
10. Op de batterij vragen mochten meerdere antwoorden worden gegeven.
11. In de modellen vergelijken wij dus de 978 personen met een migratie-intentie met de 12.434 personen die niet van plan zijn binnen vijf jaar te verhuizen (zie tabel 1). Een alternatief zou zijn om alle mogelijke verwachte verhuispatronen te modelleren in een multinomiaal logit model. Dit wordt in Fouarge en Ester (2007) gedaan. De hier gepresenteerde logit is echter equivalent met de emigratie vergelijking in het multinomiaal logit model.
12. De logit-tabellen rapporteren de parameterschattingen, hun significantie, als ook de marginale effecten. Deze marginale effecten worden als gemiddelde berekend en uitgedrukt in percentages. Een leesvoorbeeld ter verduidelijking: de waarschijnlijkheid van het rapporteren van een migratie-intentie is gelijk aan 2,9 procent (laatste rij van de coëfficiënten in Tabel 1). Deze waarschijnlijkheid is onder vrouwen 1,2 procentpunten lager dan onder mannen.
13. In deze Eurobarometer studie is opleiding gemeten aan de hand van de leeftijd waarop de respondent de voltijdse opleiding heeft beëindigd. Deze variabele is gehercodeerd naar drie niveaus: respondenten die met hun opleiding gestopt zijn voor hun 16e jaar (lager opgeleiden), zij die gestopt zijn tussen de leeftijd van 16 en 19 jaar (gemiddeld opgeleiden) en respondenten die hun voltijdse opleiding afronden op de leeftijd van 20 of ouder (hoger opgeleiden).
14. Het effect is niet significant voor de angst om sociale netwerken te verliezen.

BIBLIOGRAFIE

- Ahn, N., S. De la Rica & A. Ugidos (1999), Willingness to move for work and unemployment duration in Spain, *Economica*, 66, 335-357.
- Bauer, T. & K. Zimmermann (1999), Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to central and eastern Europe, *IZA Research Report No.3*. Bonn: IZA.
- Bekke, S. Ter, H. Van Dalen & K. Henkens (2005), Emigratie van Nederlanders, *DEMOS*, 21(4), 25-28.
- Belot, M. & S. Ederveen (2006), Cultural and institutional barriers in migration between OECD countries, *CPB Document*.
- Belot, M. & J. Ermisch (2006), Friendship ties and geographical mobility: evidence from the BHPS, *IZA Discussion Paper No 2209*. Bonn: IZA.

- Boeri, T. & H. Brücker (2001), Eastern enlargement and EU-labour-markets: perceptions, challenges and opportunities, *IZA Discussion Paper No 256*. Bonn: IZA.
- Böheim, R. & M. Taylor (2002), Tied down or room to move? Investigating the relationships between housing tenure, employment status and residential mobility in Britain, *Scottish Journal of Political Economy*, 49, 369-392.
- Borjas, G. (1999), Immigration and welfare magnet, *Journal of Labor Economics*, 17(4), 607-637.
- Burda, M., W. Härdle, M. Müller & A. Werwatz (1998), Semiparametric analysis of German East-West migration intentions: facts and theory, *Journal of Applied Econometrics*, 13(5), 525-542.
- Chiquiar, D. & G. Hanson (2002), International migration, self-selection, and the distribution of wages: evidence from Mexico and the United States, *NBER Working Paper No. 9242*.
- Chiswick, B. (1978), The effect of Americanization on the earnings of foreign-born men, *Journal of Political Economy*, 86(5), 897-921.
- Dalen, H. van, & K. Henkens (2007), Longing for the good life: understanding emigration from a high-income country, *Population and Development Review*, 33(1), 37-65.
- Ecorys (2006), *Evaluatie werknemersverkeer MOE-landen*. Rotterdam: Ecorys.
- Emmer, P. & H. Wansink (2005), *Wegsturen of binnenlaten?*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- European Commission (2001), *The impact of eastern enlargement on employment and labour markets in the EU and the Member States*. Brussels.
- European Commission (2006), *Employment in Europe 2006*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Faini, R., G. Galli, P. Gennari & F. Rossi (1997), An empirical puzzle: falling migration and growing unemployment differentials among Italian regions, *European Economic Review*, 41, 571-579.
- Fassmann, H. & R. Münz (2002), EU enlargement and future east-west migration, in IOM (ed.), *New challenges for migration policy in Central and Eastern Europe*. Geneva: International Organisation for Migration.
- Finifter, A. (1976), American emigration, *Society*, 13, 30-36.
- Fishbein, M. & I. Ajzen (1975), *Belief, attitudes, intention and behavior. An introduction to theory and research*, Reading, MA.: Addison-Wesley Publishing Company.
- Fouarge, D. & P. Ester (2007), *Factors determining international and regional migration intentions in Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Gordon, I. & I. Molho (1995), Duration dependence in migration behaviour: cumulative inertia versus stochastic change, *Environment and Planning, A* 27, 1961-1975.
- Greene, W. (2000), *Econometric analysis*. Uppen Saddle River: Prentice-Hall.
- Harris, J. & M. Todaro (1970), Migration, unemployment and development: a two-sector analysis, *American Economic Review*, 60(5), 126-142.
- Hatton, T. & J. Williamson (2002), What fundamentals drive world migration?, *NBER Working Paper No. 9159*.
- Jürges, H. (2005), The geographical mobility of dual-earner couples: Does gender ideology matter? *DIW Discussion Papers* 474, 2005.
- Karppinen, J., E. Fernandez & H. Krieger (2006), *Geographical mobility: challenges and opportunities*. Presented at the conference to launch the European Year of Workers' Mobility 2006: 'Workers' mobility: a right, an option, an opportunity?', Brussels 20-21 February 2006.
- Krieger, H. (2004), *Migration trends in an enlarged Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Krieger, H. (2006), *Long distance mobility within the EU: considering the Lisbon Agenda and Transitional Arrangements*. Discussion paper presented at a Foundation seminar with stakeholders of the Governing Board in Luxembourg 8 March 2006.
- Layard, R., O. Blanchard, R. Dornbusch & P. Krugman (1994), *East-West migration: the alternatives*. Cambridge: MIT Press.
- Liebig, T. & A. Sousa-Poza (2004), Migration, self-selection and income inequality: an international analysis, *Kyklos*, 57, 125-146.
- Manski, C. (1990), The use of intentions data to predict behavior: a best-case analysis, *Journal of the American Statistical Association*, 85, 934-40.
- Mooij, R. de (2000), Internationalisering en Europese integratie, in CPB/SCP (ed.), *Trends, dilemma's en beleid: essays over ontwikkeling op langere termijn*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Massey, D., J. Arango, G. Hugo, A. Kouaouci, A. Pellegrino & J. Taylor (1993), Theories of international migration: a review and appraisal, *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D., L. Goldring & J. Durand (1994), Communities in transnational migration: an analysis of nineteen Mexican communities, *American Journal of Sociology*, 99(6), 1492-1533.
- OECD (2005), *Employment outlook*. Paris: OECD.
- Peridy, N. (2006), Welfare magnets, border effects or policy regulations: what determinants drive migration flows into the EU?, *Global Economy Journal*, 6(4), 1-32.
- Sjaastad, L. (1962), The costs and returns of human migration, *Journal of Political Economy*, 70, 80-93.
- Tidrick, K. (1971), Need for achievement, social class and intention to emigrate in Jamaican students, *Social and Economic Studies*, 20, 52-60.
- Vandenbrande, T., L. Coppin, P. van der Hallen, P. Ester, D. Fouarge, A. Fasang, S. Geerdes & K. Schömann (2006), *Mobility in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Zavodny, M. (1997), Welfare and the locational choices of new immigrant, *Economic Review - Federal Reserve Bank of Dallas*, 2nd Quarter.
- Zimmerman, K. (1995), Tackling the European migration problem, *Journal of Economic Perspective*, 9(2), 45-62.